

[c. 1680, pseudo-Boades].

DERIV.: +*Espai* o +*espacial* 'relatiu a l'espai' des dels anys 1950-60 els avenços de la tècnica física, ballística i neurològica moderna han obligat a usar més i més un adjectiu així=angl. i fr. *spatial*; he preguntat a físics nostres com ho havíem de dir en català, i m'han contestat que «naturalment, *espacial*»; em temo que no ho han reflexionat prou bé: que així es digui en aquestes dues llengües i d'altres semblaven adduir-ho com una raó que tanca de cop. És estrany, perquè de cap manera no és forçós aquest raonar. Sembla que no tenen prou en compte la dignitat de la nostra llengua quan la supediten tan servilment a les conveniències d'altres idiomes. Una *expedició espacial*, una *empresa espacial*, una *cambrà espacial*: tot això sona igual que *especial*, almenys en el parlar d'una forta majoria de la gent de la nostra llengua, i així resulta que aquest mot és una eina inservible en l'idioma català (fins entre els valencians i extrem-occidentals *espacial* i *especial* sonen tan perillosament semblants, que hi ha confusió imminent: fins per a ells és un mot incòmode). Un d'ells semblava creure que *espai*al sonaria a barbarisme. Cosa que denota una humiliant desconexió del funcionament del nostre sistema lingüístic.

No és veritat que el llatí governi en aquest terreny. El fet que el derivat de *avus* sigui en llatí *avitus*, que el de *nupta* o *nuptiae* sigui *nuptialis*, que els de *terra* siguin *terrestris* o *terrenus* o *terrenus*, no ha pas impedit a la nostra llengua de crear sobiranament un *avial*, un *nuvial*, un *terral*, o que s'hagin format contra el model llatí *pairal*, *anyal*, *coral*. I el dia que s'organitzin *trens espacials* ja es veurà qui s'entén, parlant així. Digueu *espai*al, amics físics, i procureu que ningú torbi l'avenç dels catalans en aquest camp, com a gent poc capaç d'entendre aqueixes coses en llur llengua.

Altres savis nostres, per sort, s'han acostumat ja a usar el terme catalanament més correcte: els neuròlegs parlen de *sensacions espai*als, *orientació espai*al (així ho he sentit usar espontàniament al Dr. Jordi Ponces, 1980, i tant ell com la Dra. Júlia Coromines m'asseguren que així ho diuen tots ells).

*Espai*ós [S. XIV: *Corbatxo*; *DTo.*, 1660; Lacav.], *AlcM* en cita diversos exs. en obres de la fi del S. XV (I. de Villena, *FAllegre*, Albert lo Gran) i *espai*osament l'he vist ja en un passatge del *Ll. de les Dones* d'Eiximenis (després del cap. 320), «lo front, blanc y *espai*ós, / la cella del ull, ben feta», vell romanç recollit per Pau Milà (MilàF, *Romllo.*, 361A. II), «la iglésia --- de St. Felip Neri --- queda al frente de una *espai*osa plassa», B. de Maldà (*Excursions*, p. 21), «esperant l'hora beneyta d'anar al llit --- entrar en l'*espai*ós pis ---», Noller (*Notes de c.*, 192).

*Espai*ar [S. XIV, Muntaner]: ací ésser *espai*at amb el significat de 'calmar-se, alleujar-se': «lo mal li fo entuxat, axí que hac de la febra assats; e com la febra li fo *espai*ada, ell se féu venir lo seu escrivà, ab qui feya sos segrets, e féu son testament» (cap. 143), i així també en el receptari val. de Micer Joan, de 1466: «pren zargatona --- sobre lo ventre en hun drap e *espai*arà la cremor» (*BABL* VII, 326); en altres clàs-

sics medievals el mot té realment el mateix matís del modern *ESPLAIAR*: «jatsia que a vegades fos permès que los monges existen en l'ort a veure, e per lo cor a *espai*ar, emperò anar a veure parens ne fer convits --- açò no fóra per res permès», Eiximenis (*L. de les Dones*, ms. A, cap. 319, f° 219r2, lliçó que B i I reemplaçen per *espai*r, -*ahir*),¹ «la Infanta Carmesina suplicà a la Emperadriu sa mare que passassen en una altra sala, perquè -s poguessen *spai*ar, car molt temps havia que estaven tancades per lo del germà», JoMartorell (*Ag.* II, 18).

Aquest és un mot i un significat que encara ha seguit, almenys comarcalment, usual en època moderna: «la carrera més consonant ab sos gustos seria la d'apotecari: prometent-se ab ella una vida de recórrer lo país buscant herbes --- y multiplicades coses, que'l deixarian *espai*ar en aquella benaventurada distracció que tant natural li era», Genís Aguilar (*Julita*, p. 30); en un romanç de bandolers, relatiu a Poblet i Vimodí, on s'estergeix el castellà, en el S. XVIII, trobem fins i tot la forma mig acastellanada *espai*ar, amb un sentit, intermedi entre aquest, i el de Muntaner, per a 'alleujar el ventre', ço que el perseguit pren com a pretext intentant evadir-se: «a cal Pauet vell truavan, / lo hallan en la cama; / dice que, al levantar-se tiene la costumbre / d'anar-s'en a 'spaià la cosa més necessària», MilàF (*Romllo.*, 158).

En català modern el mot apareix convertit generalment en *esplai*ar [1803, Belv., Lab. 1839, *expl.*, si bé atribuïnt-li l'acc. cast.-port.]; els primers que recullen el mot en català en la forma i sentit moderns són Escrig (1851) (*expl.* «esparcir el ánimo, dilatar el corazón») i el *Damen.* (1858) (no *DFgra.* ni Febr-Card.): «*esplayarse*: desahogarse, tener alivio o consuelo comunicando a algún amigo sus males y trabajos; esparcir el ánimo; refl. divertirse, desahogarse, recrearse; espaciarse, irse a divertir al campo» i «*esplay*: desahogo en alguna pena o sentimiento ---»; també en *Dag.*, i apareix en bastants prosistes des de 1880: «al arribar al Pla de la Boqueria, hont la llum natural, sense l'arbreda, semblava encara *esplayarse*, 's sentí com marejat», Noller (*La Pap.*, 209), «no deixa que la pensa s'*esplai*i en cap altra ocupació», Massó Torr. (*Croquis Pir.*, 126).

Molt viu el subst. *esplai*: «prou sé que no 's poesia / sinó *esplai*s d'enyorament / esta pagesa harmonia / que quan só a muntanya sent», MAguiló, tercer quart S. XIX (*Antol. Po.*, 1975, p. 11); «qualque mica de repòs, d'*esplai* honest», AMAlcover (*Contarelles*, 171), i finalment un dels usos més afermats avui el tenim en «lloc --- preferit de la noblesa --- per afincarse i aixecar cases d'*esplai*», Alexandre Galí (prefaci al *Coll. B. V.* de Maldà, 1950, p. 45). En castellà l'acc. d'*esplayarse* «espaciarse, irse a divertir al campo» només figura en el *DAut.* (1732) com a pròpia «de algunes provincies», i Sevilla diu que és especialment murciana, mentre que l'acc. «confiar-se de alguna persona, comunicándole algo íntimo, para desahogarse» no l'ha admesa el *DACEsp.* fins a l'ed. de 1914 o les de 1925 o 1936. Aquestes dates donen peu a creure que una